

Naturkulturguiden

Kustrutten

Skellefteås kust erbjuder ett landskap som ständigt förändras av landhöjningen och en kulturhistoria som vittnar om vår anpassning därefter. Häng med på en biltur till flerhundraårig historia, trolska naturskogar, spännande fågellokaler och havet med dess vackra vyer och härliga badstränder.

På tur längs kusten söderut

Vi tar E4-an söderut från Skellefteå. När vi passerat rondellen tar vi avfarten till höger mot Innervik. Nu söker sig vägen upp på en liten åsrygg. Vägsträckningen följer till en del den gamla "Norrstigen", från början en ridväg som förband huvudstaden med Norrland. Resan från Stockholm kunde ta veckor, därför var havet länge den viktigaste färdvägen.

När våra kustbyar bildades, de flesta under medeltiden, gick havet betydligt högre upp än i dag. Jordbruk kombinerades med fiske. De uppdragna gårdslägena minner om tider när sjöbodas och båtar fanns inom synhåll från byn

Fåglar och lador i Tjärn och Innervik

I Tjärn kan man på höger sida få en föreställning om hur "det norrländska ladriket" en gång för inte så länge sedan tedde sig. Ett antal lador har under senare år rustats upp för att bevaras för kommande

generationer. Efter att ha passerat ett litet skogsparti kan man genom lövslyet långt borta i söder med lite möda skymta den vik som gett byarna Inner- och Yttervik dess namn.

Vägen löper parallellt med Innerviksfjärdarnas naturreservat som sträcker sig från Tjärn ned till Innervik och österut över Innerviksfjärden och Ytterviksfjärden. Samtidigt som de första barmarksfläckarna tinar fram genom snötäcket anländer sånglärka, snösparv, stare, tofsvipa, storspov och ringduva till ängarna runt Innervik. Rovfåglar som vråkar, tornfalk, stenfalk och blå kärrhök kommer strax därefter. Senare på året kan man se betydligt fler arter intill fjärdarna längre in i reservatet. Inom reservatet har man noterat minst 190 fågelarter, varav ett åttiotal är häckfåglar. Ett fågeltorn finns ca 500 m från vägen vi åker på

Rösbacken i Yttervik

I den skarpa kurvan i Yttervik finns på höger sida ett avtag. Snett till höger går en smal brukningsväg uppför en brant backe. Vägen leder till Rösbacken. Här kan man sträcka på benen och ta en titt på de monumentala men starkt restaurerade bronsåldersgravar som ligger samlade på krönet. När de för 2 500 år sedan anlades låg de på en udde intill havet.

Tillbaka på huvudvägen åker vi fram till vägskälet mot Skelleftehamn. Här tar vi höger. Framme vid E4-an åker vi söderut några kilometer. Vi tar sedan av mot Bureå. Strax efter bron över Bureälven svänger vi vänster mot Burvik. Älven är en ständigt levande ådra, slingrande och forsande i lummig

Karaktäristisk för kustens odlingslandskap är storspoven, vår landskapsfågel. Foto Peter Lilja.

lövskrud genom Bureå centrum. Vid Bure kvarn fångades bl.a. lax för länge sedan vid den damm som försåg kvarnen med vatten. Idag är alla dammar borta och ett flertal arter som lake, sik, harr och en och annan öring och lax vandrar utan hinder från havet för att leka i Bureälvens strömmar.

Bureå – medeltidsby och sågverkssamhälle

Bureå är en by med anor. Enligt traditionen fanns här en gång ett kloster. Lämningarna efter "klostret" (snarare var det en missionsstation eller liknande) kan ännu ses en bit nedom kyrkan. Parkera gärna vid kyrkan och ta promenadvägen på södra sidan om älven ner till lämningarna. När Linné övernattade här på sin norrlandsresa, skrev han i sin dagbok. "Ingen trakt kan vara skönare att resa i om sommaren". Norr om E4-an vid den gamla herrgården Strömsholm finns till minne av Linnés besök en nyanlagd strövstig upp efter älven.

Kyrkan i Bureås centrum, invigd 1920, är väl värd ett stopp. Kyrkan räknas som ett av landets allra märkligaste och ståtligaste byggnadsmonument från den nationalromantiska perioden. Dess form sägs avbilda en fågel som breder ut sina skyddande vingar över sina ungar. På andra sidan den brusande kyrkforsen ligger Hembygdsparken. Där serveras sommartid fika i den gamla 1700-tals gården. Nere på Skäret i det f.d. bolagskontoret finns Bure Arkiv, med en bra och besöksvärd utställning som berättar om den 200-åriga industriepoken.

Är sommardagen varm kan vi ta en tur till Danielsten – Bureås eget lilla havsbad. Ta vägen genom Bureå mot Burvik och sväng vänster efter samhället ut mot havet. Intill badet finns också en av kommunens största sammanhängande lövskogar och dessutom fågelrika våtmarker.

Efter Bureå slingrar sig vägen upp på Burberget, mitt på berget kan vi på vänster sida skymta ett

På Klosterholmen har de medeltida lämningarna åskådligtgjorts med luftiga järnkonstruktioner. Foto Peter Lilja.

klapperstensfält som kallas "Dräkamaln". Enligt traditionen ska det spöka här. Upp på krönet av berget går en väg till vänster som leder till en utsiktsplats från vilken vi får en god vy över bygden, Rönnskär och Skellefteälvens mynning.

Sandvikens fiskeläge

Vid avtagsvägen till Burvik svänger vi vänster. Strax efter vi passerat den korsväg som utgör centrum i byn syns på höger sida byastugan. På motsatta sida leder en smal slingrande grusväg ner till Sandvikens fiskeläge och det gamla strömmingsalteriet.

Bönderna i Burviksområdet hade länge fiskat strömming utanför Sandviken, där de hade ett fiskeläge. För att kunna ta hand om fångsterna bättre bildade de en egen salteriförening och byggde ett salteri 1935. Huset finns kvar än idag, liksom fiskelägets båthus och fiskebodas.

Salteriet byggdes i en tid då färsk strömming bara var tillgänglig för kustens invånare. De som bodde längre bort fick äta saltströmming. Först med bilismens genombrott på 1950-talet öppnade sig nya möjligheter – färsk strömming kunde säljas långt in i landet samma dag som den fångats. I slutet av 1970-talet upphörde salteriet att användas.

Nedre Bäck

Efter utflykten till Sandviken fortsätter vi söderut. Snart glesnar skogen ut och vi kommer till Nedre Bäck. Vid tennisbanan grenar sig vägen. Bägge vägarna leder till Uttersjöbäcken. Vi väljer den till vänster som är bättre. Efter att ha passerat över en liten bro kommer vi upp på en grusås. Här ligger ett par järnåldersgravar, varav den ena grävdes ut 1970. I gravröset påträffande man klor av en björn.

Sandvikens fiskeläge. Foto Peter Lilja.

Förmodligen har den döde svepts i ett björnskin. Ungefär mitt på åsen pekar en liten skylt på nerfarten ner till en liten badplats.

Efter att ha färdats genom en stor tallhed och ha passerat Risböle kommer vi så småningom till Uttersjöbäcken. Här tar vi av mot Bjuröklubb. I den f.d. lanthandeln vid vägskalet finns numera ett trevligt sommarcafé väl värt ett besök.

Bjuröklubb – naturreservat med kulturhistoria

Sista delen av vägen ut till Bjuröklubb går genom ett område med välväxt 150-årig granskog. Från parkeringen tar vi en promenad upp mot Bjuröklubbs spets, Klubben. De fiskestugor och kapell vi passerar på vägen är från senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet. På 1800-talet blev också Bjuröklubb lots- och fyrplats. Lotsplatsen drevs 1821-1967 och fyren byggdes 1859 med bostad för fyrmästaren. Klubben är också en av länets bästa platser att se sträckfågel. Från mitten av april till mitten av maj passerar här tiotusentals fåglar på väg norrut.

På platser längs Norrlandskusten har så många lämningar efter fiske och säljakt som Bjuröklubb. Dateringar visar att de är från omkring 500-talet fram till 1800-talet. Bjuröklubb är sedan 1976 naturreservat och området har flera kortare stigar för spännande utflykter. Närheten till havet, dess speciella natur och historia gör det värt att besöka Bjuröklubb mer än en gång. Innan vi åker vidare tar vi en fika på caféet i den gamla fyrvaktarbostaden.

Grundskatan

Vi tar bilen och åker söderut och svänger vänster mot Grundskatan. Är vi sugna på ett dopp tar vi höger i korsningen ut mot Västerbottens längsta

havssandstrand Storsanden.

Svänger vi vänster kommer vi till Grundskatan, en ca 700 meter lång stenrevel som löper rätt ut i havet. Den utgör Västerbottens östligaste fastland och dess läge och utformning gör platsen till en av de bästa för att se sträckande fågel under maj månad. Från Grundskatan går också en stig norrut längs strandlinjen upp mot Sillhällorna. Stigen går längs naturreservatets mest opåverkade delar med orörd kustgranskog, klapperstensfält och hållmarker med 200-årig tallskog.

Med Grundskatans härliga havsvyer i tanken åker vi tillbaka och svänger vänster (sydväst) mot Bjurön när vi kommer till den större vägen. I Bjurön tar vi vänster igen och fortsätter söderut mot Blacke. Efter ca 4 km passerar vi en skogsbilväg på höger sida som leder in till Fjälbyns naturreservat – en skoglig oas i det annars rätt hårt brukade skogslandskapet runtomkring. Efter ytterligare knappt tre km passerar vi den minst sagt märkliga dicotypgranen. Följer man den 300 meter långa stigen norrut kommer man till denna gran som faktiskt ser ut som två helt olika, den ena utvuxen på den andra.

Blackhamn

Efter ytterligare knappt fyra kilometer visar en skylt avfarten till vänster mot Blackhamn – ett av många fiskelägen som för inte så länge sedan fanns vid våra kuster. Som namnet antyder var det nyttjat av främst fiskebönder från Blacke. En gång i tiden fanns här en välbesökt marknad där bl.a. handelsmän från Umeå hade egna bodar. Kanske är den idag restaurerade labyrinthen en lämning från den tiden. Flera spår efter äldre faser av fiskeläget finns. På 1700-talet omtalas att här låg ett av kustens större fiskelägen med eget kapell. På "Kyrkbacken", nordväst om laybrinten, kan man se husgrunder och båtlämningar från denna tid.

Lövånger

Från Blackhamn åker vi västerut och svänger vänster i byn Blacke. Vi svänger vänster igen efter att ha passerat Blacksjön och fortsätter genom Böle och Gammelbyn där vi tar höger och åker in i Lövånger. Namnet Lövånger kommer från det vikingatida namnet på vik = ånger. Lövånger tros betyda "läviken". Bebyggelsen här är mycket gammal. Redan under medeltiden fanns här en kyrka. Traditionen säger att den första kyrkan skall ha legat vid Kyrksjön. Vid 1400-talets slut började man bygga den nuvarande kyrkan. Kyrkoplikten föreskrev att alla skulle gå i kyrkan. Bönder som bodde långt från kyrkan uppförde därför små stugor där de kunde

Grundskatan i Bjuröklubbs naturreservat. Foto Skellefteå museum.

bo under sina kyrkobesök. Med tiden blev kyrkstan- den ett eget lite samhälle med mängder av stugor och stallar. I Lövvånger har stugorna byggts om till vandrarhem och har man inte bråttom hem rekommenderas en övernattnings. Här finns också möjlighet att få sig en bit god mat. Intill stugorna finns ett sevärt hembygdsmuseum och på andra sidan strömmen finns ett hitflyttat soldattorp.

Trollkyrkan

Från Lövvånger åker vi mot E4. Korsar man vägen och åker västerut mot Vebomark kan den äventyrslystne passa på att besöka Trollkyrkan, som ligger ca 500 m väster om fotbollsplanen i Vebomark. Denna grotta har fått namnet från sägnen att de stenblock som utgör grottans väggar och tak skulle ha kastats dit av troll. Vi tar E4 norrut och svänger höger efter en knapp kilometer. Vi befinner oss nu i Gärdefjärdens naturreservat. Vattnet vi passerar efter ca en halv kilometer var för 500 år sedan en havsvik. Landhöjningen har sedan istiden förskjutit gränsen mellan hav och sötvatten österut och numera är Gärdefjärden en fågelsjö av rang. Bästa tiden att se rastande gäss, tranor och sjöfåglar är från mitten av april till mitten av maj, och det gör man bäst från fågeltornet nordost om parkeringsplatsen som ligger vid vägen. Vi tar vänster en knapp kilometer

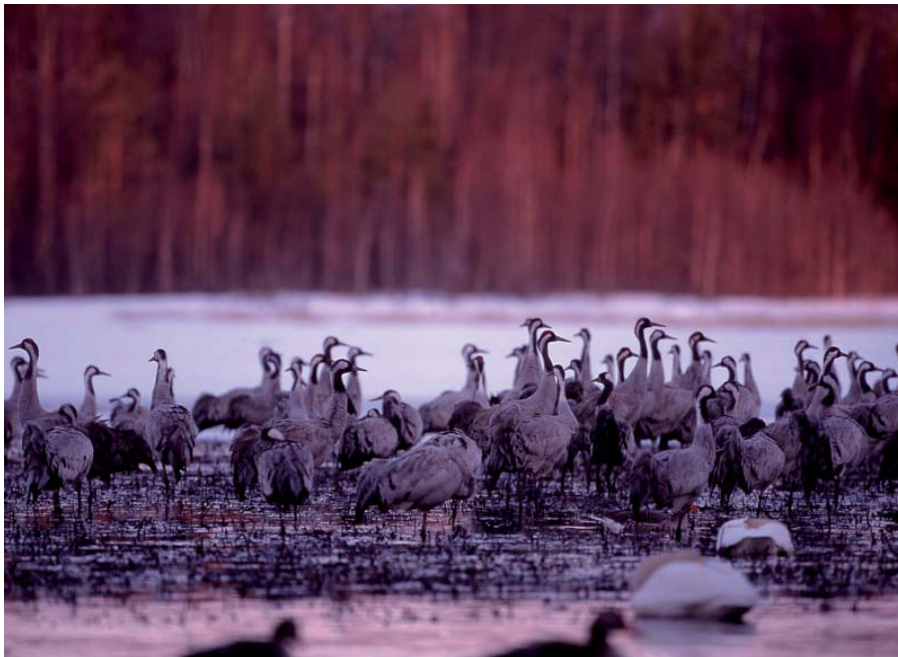
efter att vi passerat vattnet, åker igenom byn Gärde och vidare ut på E4 norrut.

Efter ett par kilometer börjar det bära av uppåt på Hökmarsberget. Dess topp är för många syd- länningar en "spot" som fångslar. Vyn av den mot norr obrutna skogshorisonen är välfotograferad. Stannar du på P-platsen kan du ta en titt på hus- grunden och läsa historien om det lilla torp som en gång i tiden låg här uppe vid skogskanten.

Mjolkstenen i Öttesmark

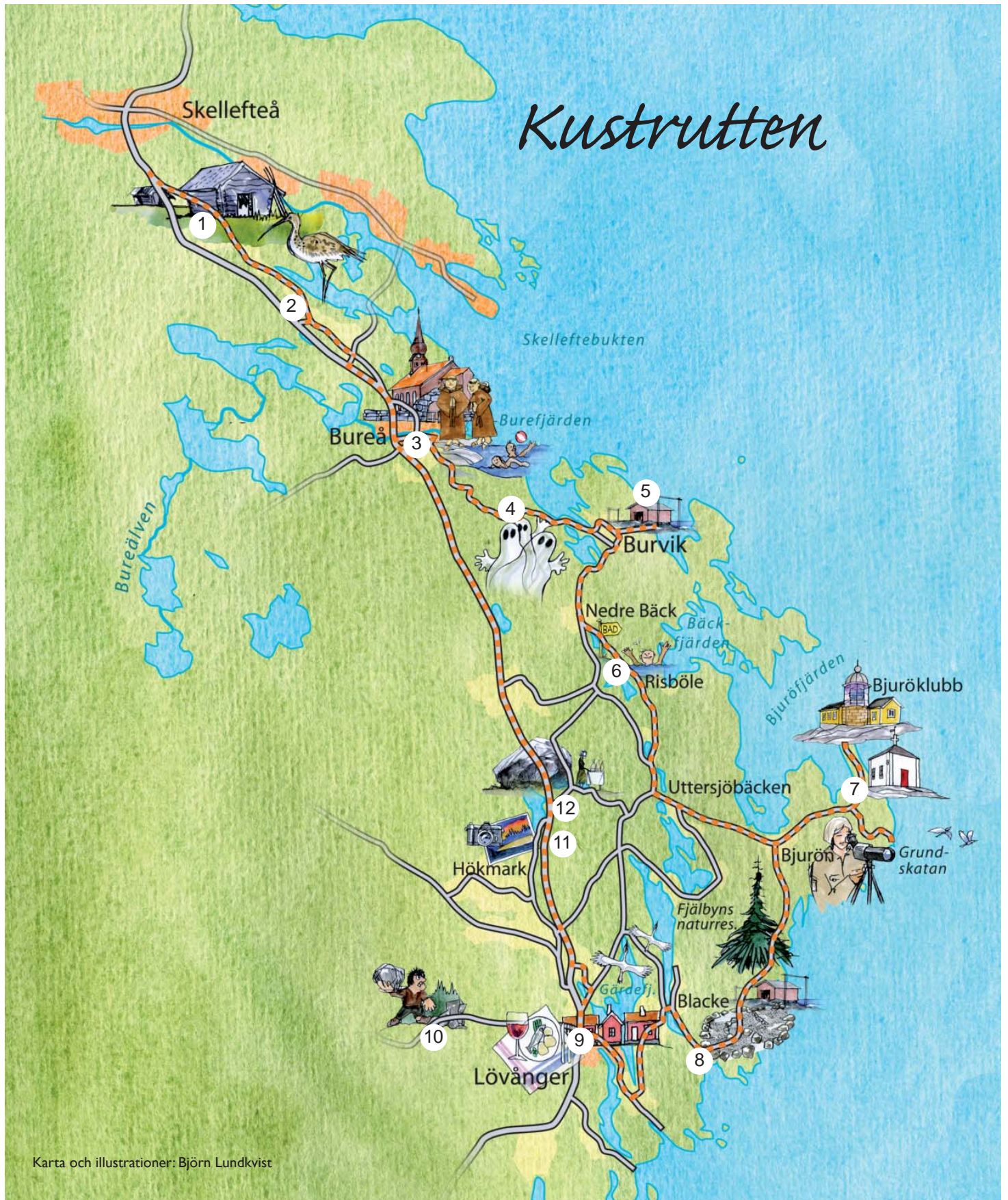
Vägen fortsätter nedför Hökmarsberget och vid dess fot svänger vi höger och strax efter avtagsvä- gen parkerar vi på det lilla hembygdsområde som ligger på vänster sida av vägen. De små stugorna och den vattendrivna spånhyveln ligger vackert inbäddade i kanten av ett mindre naturskogs- område. På andra sidan vägen finner vi ett stort flyttblock med speciell historia – "Mjolkstenen". Stenen har fått sitt namn från det att kvinnor från Öttesmark brukade stå här för att sälja mjölk och palt till soldater på vandring till det militära öv- ningsområdet Gumboda Hed. Stenen har tidigare kallats för "Vargstu-stenen", vilket tyder på att det har funnits en fångstgrop för vargar här.

Efter en lång dags utflykt styr vi kosan norrut efter E4 igen och när Skellefteå efter knappt 30 km.

Rastande tranor är en vanlig syn längs kusten, t.ex. vid Gärdefjärden. Foto Peter Lilja.

Kustrutten

1. I **Tjärn och Innervik** finns ett levande odlingslandskap med flera restaurerade slätterlador, som är så typiska för Bottenvikskusten. Innerviksfjärdarna är ett lättillgängligt fågelområde.
2. **Rösbacken i Yttervik** beskrevs redan på 1800-talet som det största gravfältet i Västerbotten. Här har funnits 20-30 rösen, men det är färre idag. De flesta gravrösen är sannolikt från bronsåldern, 1800-500 år f.Kr.
3. **Bureå**. På Klosterholmen kan man se grunderna efter vad som troligen var en missionsstation på medeltiden. Anläggningen har i folkmun kallats Bure kloster. Nu har området skyltats och husgrunderna illustreras med järnkonstruktioner som visar deras volym. I närheten ligger den vackra kyrkan i rött tegel och på motsatta sidan älven den välbesökta hembygdsparken.
4. **Bureberget**. På bergets topp finns en utsiktsplats från vilken man får en god vy över bygden, Rönnskärsverken och Skellefteälvens mynning. I backarna längs Burviksvägen ska det enligt gamla berättelser spöka.
5. **Sandvikens fiskeläge** har fortfarande kvar sjöbodan och skakbryggor från tiden när strömmingen var en basföda för Skellefteborna. Salteriet byggdes 1935 och här producerades både saltströmming och surströmming.
6. **Gravar i Nedre Bäck**. På en grusås, mellan två sjöar, ligger några låga rösen som är järnåldersgravar, troligen från tiden 0-550 e.Kr. I en av rösen påträffade man klor av en björn. Förmodligen har den döde legat på ett björnskin.
7. **Bjuröklubbs naturreservat**. Här upplever man kustens säregna natur och kultur. Mellan slipade berghällar täckt av vågspolad sten finns stora fält med enbart kullersten. Vindpinade, knotiga tallar och granar växer mellan

klipporna. Med hållmarker, klapperstränder och sanddyner är området av stort värde för biologisk och geovetenskaplig forskning. Lämningar från järnåldern och framåt visar på människors bruk av havet och kusten.

8. **Blackhamn, labyrint**. En gång i tiden fanns här en välbesökt marknad där bl a handelsmän från Umeå hade egna bodar. Kanske är den spännande labyrinten en lämning från den tiden. Nordväst om labyrinten finns lämningar från ett äldre fiskeläge. På 1700-talet låg här ett av kustens större fiskelägen, med eget kapell.
9. **Lövånger**. Socknens centrum har anor från medeltiden, bl a är kyrkan invigd 1507. Kyrkstaden byggdes för att kyrkobesökare från byarna skulle ha husrum. För ca 100 år sedan var de flesta av kyrkstugorna övergivna, men räddades till eftervärlden. av samhällsinsatser. De flesta fungerar idag som vandrarhem. Sockenmuseum och lantbrukmuseum finns på området.
10. **Trollkyrkan**. På Getmyrberget ligger denna egendomliga formation av några enorma flyttblock som ligger staplade på varandra. Man kommer in i en halvgrotta med en takhöjd av ca 3 m. Därifrån kan man krypa genom en tunnel till ett inre rum.
11. **Hökmark**. Utsikten från Hökmarksberget är en av de finaste på denna del av E4:an. I synnerhet sommartid, med ljusa nätter, kan utsikten vara förtrollande.
12. **Mjölkenstenen i Önnesmark**. Mjölkenstenen är ett stort flyttblock med speciell historia. Stenen har fått sitt namn från det att kvinnor från Önnesmark brukade stå här för att sälja mjölk och palt till soldater på vandring till det militära övningsområdet Gumboda hed. På andra sidan vägen ligger ett hembygdsområde med bl a en vattendriven spånhyvel.